

A gondolkodásra és alkotó munkára nevelés néhány gyakorlati kérdése

Az MSZMP Központi Bizottságának 1972. évi június 14–15-i ülésén a KB megvitatta és elfogadta *Aczél Györgynek*, a KB titkárának előterjesztése alapján az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló jelentését.

Ismeretesként továbbá azok az értékes javaslatok és hozzászólások, amelyek a különböző folyóiratok és napilapok hasábjain a határozattal kapcsolatban elhangzottak.

Mi *Aczél Györgynek*, a KB titkárának, azt a fontos megállapítását kívánjuk ez alkalommal hangsúlyozni, hogy a kívánt reform eredményes végrehajtása csak derék nevelőink elmélyült, áldozatos és odaadó munkájával lehetséges.

Mivel a kívánt reform lényegében a tanulók önálló gondolkodásának és alkotó munkára való készségének a kifejlesztését kívánja, az alábbiakban arra kell feleletet adnunk, hogy mit tehet az iskola, a nevelő, hogy ily irányú munkálkodása mennél eredményesebb legyen?

E tekintetben tehát szólnunk kell *a)* a tanítás ma követendő módszeréről, *b)* a nevelők pedagógiai munkáját elősegítő és gátló tényezőkről.

A kérdést elsősorban a gimnáziumokban (szakközépiskolákban) folyó pedagógiai munka érintésével tárgyaljuk.

I.

Visszagondolva ifjúságunk régi éveire, szemünk előtt van egy-egy olyan nevelőnek a képe, aki a tanóra kezdetét jelző csengetés után, megjelenve a tanterem ajtajában, a katedra felé siet, ahol pillanatra a tanulók padjai felé tekintve és néma csendet várva, elhelyezkedése után előveszi az osztálykönyvet s a hiányzók számbavétele után beírja abba a tanórára kitűzött anyagot, majd e mozzanat után a félve várt tanári notesz kerül elő s annak rövidebb vagy hosszabb ideig tartó lapozgatása után, sorban kiszólitja a katedra elé azokat a tanulókat, akiket az órán a feladott leckéből feleltetni kíván. Némely esetben ez a művelet egy félóránál is tovább tart s így csak rövid idő jut arra, hogy a következő tanórára kiszabott anyagot elmagyarázva, elrendelje annak megtanulását. Természetesen ez nem volt mindig így, mert a múltban is több olyan nagy műveltségű nevelő volt, aki a katedráról a magyarázatok emelkedettségével és szépségével kötötte le, többször egész tanórán át, az osztály tanulóinak figyelmét.

A pedagógia nyelvén szólva azonban, mégis mindkét esetben az ún. tanulóiskolával van dolgunk, mert mindkét esetben az a lényeg, hogy a szaktanár a tanórára kitűzött anyagot elmagyarázza, annak megtanulását elrendelje s azt a következő órán kikérdezi és osztályozza.

Ezek az iskolák a tanulókat receptív (befogadó) lényeknek tekintve, túlszűfolt tantervi anyagokon át, az érzelmi és akarati élet erőinek kihasználása nélkül, egyoldalú intellektualizmusra nevelték, ahol az emlékezet túlzott igénybevételével az ismeretek lekszikális módon halmozódnak össze sokszor élettelen ismeretanyagokká.

Az ilyen iskolák nevelője a szaktanár, aki csak a tantárgyi érdekek szempontjaira van figyelemmel s nincs tekintettel a tanulók érdeklődésére és cselekvőképességére, a tanulók mindent tudni vágyára.

Ezekben az iskolákban a fegyelem alapja a tekintély és az engedelmisség.

Ezzel szemben a haladó szellemű iskolákban a gondolkodás kifejesztésére helyezik a fősúlyt, arra törekedve, hogy a tanulóknak a kutatószellemet és az ítélőképességet fejlesszék ki, s hogy a tanulók érzelmi életének gazdag szépségeit feltárva s alkotó fantáziájukat fejlesztve, bennük az együttélésnek és szociális társadalmunkhoz való tudatos tartozandóságuknak nemes érzelmeit ápolják és fejlesszék.

Az ilyen iskolák arra törekednek, hogy amennyire lehet, *önálló szellemi és kézi tevékenységeken, egyben érzelmi és akarati életükből és érdeklődésükből fakadó hatásokon át formálják a tanulók életét.*

A modern iskolákban fontos szerep jut a tanár és tanulók együttes, közös munkájának, s bennük a fegyelemtartás és együttélés is szociális együttérzésükön és bizonyos fokú önkormányzaton épül fel.

*

Ezek után feltehetjük azt a kérdést, hogy mit tehet az iskola a tanulók öntevékenységének és alkotó munkára való készségének kialakítására.

E tekintetben szólnunk kell a tanár mindennapi munkájában alkalmazott tanítási eljárásáról, majd a cselekvő szellemű iskolák jellegzetes berendezkedéseiről: a csoportoktatásról, továbbá az alkotó munkákból rendezett tanév végi kiállításokról.

*

A tanár mindennapos tanítási módszere az ún. *kutató módszer*, ahol mindig a tanár és a tanulók együttes, közös munkája áll előtérben.

Ez abban áll, hogy az egyes tanórák elején a szaktanár, amikor a tárgyalandó anyagot a katedrán az osztálykönyvbe beírta, az osztály első padsora elé áll s meghallgatva a házi feladatokra vonatkozó beszámolókat, elindítja a tanítást.

A házi-feladatok beszámolásával, majd a felvetett tanítási anyaggal kapcsolatban végzendő közös munka, a tanóra menetében főleg *megbeszélés alapján* történik.

Ez abban áll, hogy a tanár nem magyaráz és kikérdez, hanem a tárgyra vonatkozó kérdések, elemzések és összehasonlítások útján, az osztály összes tanulóinak bevonásával állapítja meg a probléma megoldására vonatkozó fogalmakat és tételeket s az így nyert eredmények közös megfogalmazása után, azokat jellemző rövid mondatokban legtöbbször a táblán is megrögzíti, a tanulók pedig egyidejűleg munkafüzetükbe írják be az így nyert eredményeket. A tanóra végén a tárgyalt anyag összefoglalása legcélszerűbben a táblai vázlat alapján történik.

A közös megbeszéléshez alapuló módszer alkalmazásával a tanár és tanuló között mindinkább benső lelki kapcsolat fejlődik ki, a tanulók meleg együttérzéssel, félelem nélkül tekintenek nevelőjükre, a szaktanár pedig a munka együttesében mindig jobban és jobban megismerve tanítványait, örömmel látja fejlődésüket, személyiségük kibontakozását.

Bár a cselekvő iskolában a tanítási anyagok feldolgozásában állandóan a közös megbeszélésen alapuló módszer dominál, szükségszerű, hogy egyes esetekben, a tanítás egy-egy időközében, főleg a történelem vagy az irodalom tanításában, a közlésen alapuló ún. demonstratív módszert, vagy a rábeszélő, kérdve kifejtő módszert is alkalmazzuk.

*

A munkafüzetekkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy ezek, a tankönyvek mellett ma már a tanítás lényeges eszközei.

A munkafüzetekbe kerülnek bele időrendben az óráról órára tárgyalt anyag

részeknek gondos, átgondolt szempontok szerint összeállított vázlatai. Ezeket az összefüggő eredményeket a tanár és tanuló *együttes, közös munkájukkal állapítják meg* s azokat a tanulók egyidejűleg a munkafüzetükbe is beírják. A munkafüzetekbe írja be továbbá a tanuló a házi feladatait is, rajzait, grafikonjait, táblázatait, az irodalom vagy más tárggyal kapcsolatban a saját gyűjtésével szerzett képanyagot. Célszerű, ha a tanulók, az egyes tanórákkal kapcsolatos anyagokat, dátumszerint, egymástól egy vonallal elválasztják.

A gondosan vezetett füzetek a szaktanári munka menetét is megvilágítják, mert azok hűen mutatják az alkalmazott metódust, de a füzetek fényt vetnek a tanulók rendszeretére és személyiségük egyéb vonásaira is.

*

Ez a módszer nem teszi lehetővé, hogy a tanult anyag számonkérésével kapcsolatban jegyre feleltessük a tanulókat. Erre a tanítás emelkedett menetében nincs idő s a tanár a szokásos notesz helyett, legfeljebb egy összehajtott kisebb rajzlapot tart készenlétben, amelyen a tanulók nevei az ülésrend szerint vannak felüntetve s ha a tanítás közben szükségesnek tartja, egy-egy tanulóra vonatkozó megjegyzését ezeken a lapokon rögzíti meg.

Ezek a feljegyzések és az a tény, ahogy a tanár, az egymást követő tanítási órák menetében, állandóan a megbeszélés módszerét alkalmazza, azt eredményezi, hogy fokozatosan, mindinkább megbízható képet nyer az osztály egyes tanulóinak képességeiről s jellemző személyi tulajdonságairól.

E mellett azonban tudomásul kell vennünk, hogy tanulóinkat félévenként, vagy legalább a tanév végén, az előirt érdemjegyekkel osztályozni is kell.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a cselekvő szellemű iskolákban a tanulók osztályzatainak végleges megállapításánál, a tanulókról szerzett előbbi tapasztalataink és feljegyzéseink mellett, nagyobb súllyal az ún. *próbalapokkal* szerzett osztályzatokat vesszük figyelembe. Ezért félévenként legalább kétszer, vagy háromszor, valamely nagyobb összefoglalt ismeretanyag számonkérését próbalapok útján kell végeznünk.

A próbalapok kérdéseit a szaktanár állítja össze úgy, hogy azok között önálló gondolkodást igénylő feladatok is legyenek.

A próbalapokat sokszorosítjuk s ezekből mindegyik tanuló kap egy példányt.

A kijelölt kérdések megoldására rendszerint 1 óra, a tanévzáró lapok feladatainak megoldására pedig 2 óra áll a tanulók rendelkezésére.

Az egyes kérdésekre adott feleletek értékének elbírálása a szaktanár által előre megállapított *pontozás alapján* történik.

A próbalapok osztályzatai alapján, figyelembe véve a tanulók tanév közben mutatott magatartását is, kiszámíthatjuk az egyes tanulók félévi, illetőleg tanév végi osztályzatait.

A feleltetésnek ez a módja azon a lélektani törvényen alapszik, hogy az öntevékeny iskola egyéni munkát kíván; az ilyen iskolákban az ismereteket saját cselekvő részvételével szerzi meg a tanuló. Előnye az ilyen feleltetésnek a nagy időnyerés is. Tudásukról, esetenként, egy vagy két óra alatt, az osztály összes tanulóit beszámoltak.

A dolgozatok megírását a következő tanórán *bírálat* követi, erre a bírálatra azonban már előre felkészültek a tanulók, mert kölcsönös érdeklődéssel a nyert helyes vagy helytelen eredményeket egymás között már a bírálat előtt megvitatták. Nem kétséges, hogy az osztályozásnak ez a módja tárgyilagossabb és meggyőzőbb

a notesszel való osztályozásnál. Megjegyzendő, hogy az osztályozással kapcsolatos tevékeny együttműködés fejleszti szociális érzületüket s az, elismerve az osztályozás ilyen módon való tárgyilagosságát, erkölcsi nevelésük ügyét is szolgálja.

II.

Az előbbieken ismertetett tanítási módszer után az alábbiakban részletesen szólnunk kell az öntevékeny iskolák másik fontos jellemzőjéről, az ún. *csoporthoz* és ennek alapján a cselekvőleg készített önálló tanulói alkotásoknak a *tanév végi kiállításon való bemutatásáról*.

Bár tantervünk mai zárt rendszere miatt a csoportoktatást az órarendbe beillesztett tanórákon csak néhány esetben alkalmazhatjuk, a csoportoktatás mégis döntő szerepet jelent tanulóink öntevékeny szellemű oktatásának biztosításában.

E végből egy-egy osztály tanulóit 4-es vagy 6-os csoportokra osztva, egy a tanév elején kidolgozott terv alapján, a tanév tartama alatt, *néhány esetben csoportonként* azzal bízunk meg, hogy a kijelölt feladatot, szabad idejük alatt, szervezett közös munkában oldják meg s annak megtörténtével munkájuk eredményéről számoljanak be az osztály közösségének.

A feladatokat, esetről esetre, a *csoporthoz való közös megbeszélés alapján* tűzzük ki, melyeknek megoldásában, külön vagy együttesen, a fiú- és leánytanulók egyaránt részt vesznek.

A csoportmunkákat a tanulók az iskola tanműhelyében végzik, vagy ha az nincs, akkor a tantermekben. Ez utóbbi esetben a padok helyett munkasztalok vannak, melyek a célnak megfelelően mozgathatók és csoportosíthatók.

A csoportmunkákban a tanulók lényegében egy-egy *munkaközösséget* alkotnak s az általuk választott társuk vezetésével, egymást segítve és együtt dolgozva oldják meg a kitűzött problémát.

*

Ilyen feladatok lehetnek pl.

a *földrajzzal* kapcsolatban: a tanulók plasztilinből és egyéb apró tárgyakból, makettekől stb. elkészítik községük térképét, vármegyéjük plasztikus képét; Nagy-Budapest vagy egyes kerületeinek, a Dunától, vagy valamely hazai tájegység hegyi és vízrajzi térképét homokasztali feldolgozással; hazánk gyógyvizeinek és gyógyfürdőinek térképét; az északi és déli Sarkvidéket, a felfedezők útjának megjelölésével; vagy pl.

a *természetről*: a szív keresztmetszetét, egyes állatok földalatti lakásait, a cserebogár, a selyemhernyó fejlődését, a gerincesek öt körének összefoglalását végtagjaik, emésztő szerveik vagy vérkeringésük alapján; vagy a gabonaföld, az erdő élete gyűjtések alapján; botanikus kis kertünk életközösségének megfigyelése és leírása; mindennapi kenyérünk megszerzése a vetőmag előkészítésétől a kenyérliszt nyereséig; hazánk, valamely ország, vagy földrész ásványkincsei lelőhelyeinek feltüntetése áttekinthető térképeken; vagy pl.

a *vegytanból*: a víz, az O, az N, a szén-sav körútja, a cukorgyártás, a szappanfőzés, az alumínium, továbbá az agyag, a kaolin és a belőlük készíthető különböző cikkek gyártása, az ecet gyártása, a hazai olajmezők; a meteorológiai elemek megfigyelését rögzítő eszközök leírása s a vonatkozó grafikonok, rajzok, táblázatok készítése, szocialista népköztársaságunk alkotásainak, Dunaújváros, Szászhalombatta,

Várpalota, Komló, Kazincbarcika, Leninváros iparalkotásainak ismertetése szemléletes ábrázolásokkal, vagy mit tudunk népköztársaságunk két újabb alkotásáról: az Erzsébet-hídról, a Fehér úttól a Déli pályaudvarig haladó Metróról, ez utóbbi 11 állomásának szemléletes leírásával; vagy pl. a

matematikából: geometriai fogalomtisztázó és mozgatható készülékek készítése egyes funkcionális összefüggések szemléltetésére és leírására, a szabályos testek és egyéb testek modelljeinek készítése, Eudoxus tételének szemléltetése, Apollonius, Pythagorász tételének igazolása kongruencia alapján, szintén mozgatható modellekkel; teodolit készítése a vízszintes és függőleges síkokban fekvő szögek mérésére; távolságok és magasságok mérése trigonometriai úton, hű ábrázolással; készülék a három merőleges egyenes szemléltetésére stb.;

a *fizikából:* az egyszerű gépek (emelő, tizedes mérleg; hengerkerék, csiga, csigasorok, a lejtő, ék és csavar) modelljeinek elkészítése és a vonatkozó tételek jellemző gyakorlati példák útján való bemutatása; az energia fejlesztése (a vízturbina, a gőzturbina és gőzgép, belső égésű motorok, villanymotorok) megfelelő modelljei, egy-egy jellemző példával; a rádió, gramofon az iskolában, a film, a televízió; atomenergia (atommodellek, izotópok, az elemek átalakítása, a magenergia alkalmazása a technikában) stb.;

igen nagy jelentőséget nyer a csoportoktatás az idegen nyelvek tanításában, valamint az *irodalom és történelem* tanításában, pl. egy tanév folyamán az osztályból külön csoportok alakulnak Petőfi Sándor, Arany János, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós, Illyés Gyula néhány művének bizonyos szempontok szerinti feldolgozására, vagy a történelemből kimagasló események, jellemző korok, művelődési viszonyok, a szociális világrendszer kimagasló egyéniségei: Lenin, Marx, Engels, vagy hazánk nagyjai: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Eötvös Lóránt, Kodály Zoltán életműveinek ismertetése és méltatása;

az *iskolai ünnepélyek megszervezése* a tanulók munkájának a bevonásával történik. A folyó tanévben pl. kiváló alkalom adódik egy Petőfi Sándor-émlékünnepély anyagának a tanulók öntevékenységein át való összegyűjtésére és megrendezésére.

A tanév folyamán készített alkotásokból, az iskola minden évben *kiállítás* rendez s azt a tanévzáró ünnepség után is a tanulók szüleinek bemutatja. Meg kell jegyeznünk, hogy a csoportoktatásban készült munkálatok és alkotások igen szerény eszközökkel előállíthatók. A rajz, mint kifejező eszköz igen fontos szerepet tölt be az öntevékeny iskolában s azt úgyszólván egy tárgy sem nélkülözheti. A rajzolás kiegészíti a kézimunka két ága, a papír- és agyagmunka. A rajz vázlatos legyen, a modellek pedig olcsó anyagokból készülnek: vékony falemezekből, továbbá műanyag, karton, papír, olajos agyag, plasztilin és egyéb anyagokból, kisebb szögek, csavarok, zsinórok, szalagok, ragasztó- és festőanyagok alkalmazásával. A munkához szükséges egyszerű eszközöket a barkácsolás szerszámai szolgáltatják, amelyek az anyagkészlettel együtt egy arra alkalmas szekrényben könnyen elhelyezhetők.

A csoportok a feladat ismeretében terveket készítenek, megszerzik a szükséges anyagokat, ha szükséges a könyvtárakban folyóiratok, könyvek után kutatnak, rajzolnak, írnak, fúrnak, faragnak... *alkotnak*.

A fentiekkel kapcsolatban azonban hangsúlyoznunk kell, hogy itt *nem kézügyesítő munkálatokról van szó*, hanem tisztán a tanítás és nevelés céljaiba kapcsolódó, a *tanulók aktivitását és teremtő fantáziáját mutató és fejlesztő alkotásokról*.

A csoportoktatásban az együtt dolgozás termékenyítő impulzusa, a várható eredmény sikerének öröme, a munkaközösségen belül megnyilatkozó érvényesülési vágy, az önálló felfedezések és cselekvések lendítő ereje, az önfegyelmzés, az ér-

deklódés feszültsége, nemkülönben a munka végzésében megnyilatkozó szolidaritás, szociális összműködés és segítség, mind olyan értékek, melyek sok elrejtett kincset tárnak fel a nevelő előtt a tanulók lelkéből.

III.

Az oktatás eredményességének lényeges feltétele az iskolák felszerelése és *kellő anyagi ellátottsága* is. Legyen ellátva az iskola a szükséges szemléltető eszközökkel. A rádió, a film, a televízió használatát ma már egy iskola sem nélkülözheti. Legyen az iskolának legalább egy olyan terme, amely kellő berendezéssel bármely pillanatban elsötétíthető s benne a tárgyalt anyaggal kapcsolatban a szükséges vetítések elvégezhetők. Az ilyen berendezésű termet főleg a földrajz oktatása igényli.

Tegyük vonzóvá az iskola épületének folyosóit is. Helyezzünk el a folyosókon akváriumokat, terráriumokat és növénykultúrákat s ezek gondozását, ápolását bizzuk a tanulókra.

A folyosókon helyezhetők el üveges szekrényekben a tanulók *alkotó munkáinak szebb példányai* s itt helyezhetők el az iskola életére vonatkozó adatokat, mutató táblák, grafikonok, vagy pl. hazánk különböző vidékeire jellemző népművészeti emlékekből készült táblók vagy színes ábrázolások. A tanulók helytörténeti kutatásaival összegyűjtött anyagokat szintén a folyosókon elhelyezett üveges szekrényekben tesszük szemléletessé. Az iskola múltjával kapcsolatos egyéb jellegzetes alkotások, képek vagy szobrok, szintén az iskolák folyosóit díszíthetik.

Oktatásügyünk fejlesztését célozza, hogy az *MSZMP KB határozatainak végrehajtása folyamatban van* s az idevonatkozó rendelkezések, amennyire iskoláink meglévő tankönyvei mellett ez lehetséges, bizonyára figyelemre méltó eredményekkel javítják majd oktatásunk mai helyzetét, különösen a kötelező tananyagok tervszerű csökkentésével, az alapvető ismeretek erősítésével, a fakultatív tárgyak rendszerének fokozatos bevezetésével, elősegítvén így az *oktatás minőségi fejlesztését*.

Kétségtelen azonban, hogy néhány szóval az oktatás eredményességét gátló, fontos körülményről is meg kell emlékeznünk. Az országos statisztikai felmérés szerint ugyanis, pedagógusaink közül többen, heti 50–60 tanórán dolgoznak. Ezek többsége bizonyára a gimnáziumok (szakközépiskolák) tanárai közül kerül ki. A középiskolák tanárainak négyes feladatuk van: *a)* a mindennapi, kötelező 20–22 órában való tanítás gondos levezetése; *b)* a következő napra való felkészülés, a következő eljárások átgondolásával s az esetleges kísérletek előkészítése; *c)* a tudós tanár továbbképzésének igénye: a tudomány, a technika, a művészetek fejlődő alkotásainak figyelemmel való kísérése; *d)* szociális társadalmunk közösségébe való aktív bekapcsolódása. Úgy gondoljuk, hogy ezeket a feladatokat *túlzsúfolt tanári munkával* alig lehet sikerrel megoldani.

*

Fenti sorainkban a KB határozataiból az önálló gondolkodásra és az alkotó munkára való nevelésnek két jelentős kérdését kívántuk gyakorlati szempontból megvilágítani.

Az a véleményünk, hogy ezeket a gondolatokat azok a nevelők, kiknek munkáját a legszebb nevelői erények: az *önzetlen bivatáskereset* és az *ifjúság szeretete* hevítik, tanári munkájukban érvényesíteni tudják.